

ULOMAK NADGROBNE PLOČE FRANJE BERISLAVIĆA GRABARSKOG

MARIJA ŠERCER □ Zagreb

U Hrvatskome povijesnom muzeju u Zagrebu nalazi se ulomak nadgrobne ploče pronađene ispred kapele sv. Martina u Borovcu. Župnik obližnjeg mjesta Gornji Rajići prebacio je ploču radi veće sigurnosti u dvorište župnog dvora. Milan Kruhek, tadašnji kustos Zbirke kamenih spomenika, prilikom obilaska terena zapazio je ploču i na njegov nagovor župni ured iz Gornjih Rajića darovao ju je Muzeju 1969. godine. Ploča je isklesana od vapnenca, veličine 80 x 67 x 14 cm, a inventirana je pod brojem 25311.¹ (sl.1.)

Od ploče je sačuvan dio desnoga donjeg dijela s natpisom među profiliranim rubovima, veći dio donje natpisne ploče i manji dio ukrasa. Nedostaje gornji, donji i lijevi rub ploče s natpisom, gornji dio rubnog teksta te najveći dio središnjeg ukrasa ploče.

Na desnom rubnom dijelu ploče čita se natpis izveden dekorativnom kapitalom. Slova su na krajevima rašljasto oblikovana, slovo O je umetnuto u C, slovo M je izvedeno ukrštenim središnjim crtama, slovo R je oblikovano s manjom glavicom i duljim krakom, a slovo S je izlomljeno u donjem dijelu:

. . . ERISLO COMITI P/ER/PETVI . . .

Na donjoj ploči nalazi se natpis:

. . . /IN/SIGNIA HOC MONV/M/

. . . /M/ P/ER/PETVE MEMORIE CÔ

. . . /T/VR OBIIT ANO NI 1517

. . . /LVM/Ē/N CREDE TIBI ILLVXISSE SV²

Ukrasni dio sastoji se od žlijebljene vrpce koja iz lučnoga zaobljenog dijela prelazi u petlju, elegantno se prebacuje preko uske rubne grede i završava dvama stiliziranim ljljanima. U gornjem dijelu vide se dvije latice stiliziranog ljljana.

O ploči je prva pisala Anđela Horvat. Navela je da se u Borovac ubicira župa, koja se u popisu od g. 1334. nazivlje sancti Matrini de Dicensoua; u Mon. Vaticana/I., 5, 39/³. Ona je spomenuta g. 1494., a popis župa iz g. 1501. navodi da se nalazi u "Zynche". Prema tome, tu je u srednjem vijeku bilo važnije središte, gdje je bilo sjelo arcidakonata Svetačje, kojem se do danas očuvalo ime. Nakon povlačenja Turaka u 18. stoljeću tu su stajale ruševine nekada prostrane crkve sv. Martina. Tada se držalo da je ta crkva u srednjem vijeku pripadala nekom samostanu.⁴ (sl.2.)

Zorislav Horvat u svojoj analitičkoj raspravi *O nekim osobinama gotičkih nadgrobni ploča s grbovima u kontinentalnom dijelu SR Hrvatske* također spominje nadgrobnu ploču iz Borovca kod Nove Gradiške. Spomenuta je uz ploču Nikole Farkašića iz 1519. godine, koja ima "renesansne vitice u donjem dijelu"⁵ (sl.3.). Skupina od devet nadgrobni ploča, kojoj pripada i Farkašićeva, nalazi se danas u Zemaljskome muzeju u Sarajevu. Pronađene su krajem 19. stoljeća u džamiji Fethija u Bihaću. U dobrom su stanju jer su, okrenute licem prema zemlji, pri ulazu u džamiju "služile za pod".⁶ Do pada pod tursku vlast 1592. godine bila je to crkva sv. Antuna, najljepša gotička građevina u Bihaću.⁷ Marko Vego navodi je kao dominikansku, a Zorislav Horvat, ispravno, kao franjevačku crkvu.⁸

Među tim nadgrobni pločama za nas su posebice zanimljive one ukrašene viticama. Uz već spomenutu ploču Nikole Farkašića,⁹ tu su još ploče Ivana i Gašpara Kobasića iz 1523. godine¹⁰ (sl.4.) i Petra Rebrovića (sl.5.), kojoj zbog nedostatka gornjeg dijela manjka datum. Pretpostavlja se da je pokopan između

IM 34 (3-4) 2003.
IZ MUZEJSKE TEORIJE I PRAKSE
MUSEUM THEORY AND PRACTICE

sl.1. Ulomak nadgrobne ploče Franje Berislavića Grabarskog iz Borovca, 1517., Hrvatski povijesni muzej

sl.2. Slavonija oko 1300., karta br. 20, Historijski atlas, Zagreb, 1954.

1 Valentić, Mirko; Prister, Lada. Zbirka kamenih spomenika, II., dopunjeno izdanje, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 2002., str. 65., kat. br. 116.

2 Najljepše zahvaljujem prof. Andriji Lukinoviću, ravnatelju Kaptolskog arhiva, što je pregledao transkripciju teksta i dodao riječ *lumen* - (LYM)Ç(N) u posljednji sačuvani redak natpisne ploče.

sl.3. Nadgrobna ploča Nikole Farkašića, nekada u Bihaću, 1519., Zemaljski muzej Sarajevo

sl.4. Nadgrobna ploča Ivana i Gašpara Kobasića, nekada u Bihaću., 1523., Zemaljski muzej Sarajevo

1531. i 1551. godine.¹¹ Sve tri ploče izradene su prema istoj dekorativnoj koncepciji. U gornjem dijelu ploče rub grba nastavlja se u vrpcu koja oblikuje medaljon s palmetom, a potom prelazi u preplet s listolikim završecima (na Farkašićevoj) ili u preplet s cvjetnim uzorcima u obliku ljiljana (ploča iz Borovca, ploča Ivana i Gašpara Kobasića i Petra Rebrovića). Na taj način grb postaje dio nove likovne cjeline jednostavnijega i skromnijeg sadržaja, ali u skladnoj izvedbi. Tim pločama treba pridodati nadgrobnu ploču Nikole III. Zrinskoga iz 1534. godine, koja je ukrašena na sličan način (sl.6). Nekada se nalazila pod Zrinom, u crkvi sv. Margarete, a danas je smještena u franjevački samostan u Kostajnici.¹²

Izradu tih ploča Zorislav Horvat pripisuje radionici u Bihaću koja je djelovala od 1519. do 1553., dakle u vremenskom rasponu od najmanje 34 godine. (. . .) Riječ je vjerojatno o likovnom izrazu periferijske sredine, gdje ratni uvjeti . . . uvjetuju svoje običaje i svoje ljestvice vrijednosti

(. . .). Ova nedovoljna stilska informiranost rezultirala je ipak originalnim djelima.¹³ Na drugome mjestu isti autor navodi: Klesar koji je klesao ove ploče poznao je donekle renesansnu umjetnost, i onu iz Dalmacije i onu sa sjevera, iz Panonije, no razvio je svoj osobni stil, koji je izraz domaće sredine i njegova iskustva¹⁴

U vrijeme nastanka borovačke nadgrobne ploče (možda 1517.-1518. godine) u mađarskoj su djelovale dvije klesarske radionice - jedna u Budimu, a druga u Ostrogonu. One su vrhunac svoje djelatnosti dosegule u vrijeme kralja Matije Korvina. Nisu prestale raditi niti u vrijeme kraljeva iz dinastije Jagelovića (1490.-1526.).¹⁵ Na početku tog razdoblja još je uvijek evidentna prisutnost talijanskih klesarskih majstora koji svoje radove, pogotovo nadgrobne ploče, ukrašuju dekorativnim motivima talijanske renesanse. Nakon 1516. godine nastale su promjene. Nadgrobne ploče postale su jednostavnije. Grbovni znak smješten je u okvir, lorov vijenac ili medaljon na gornjem dijelu ploče, dok je natpisna ploča dobila mjesto u donjem dijelu. Rub ploče, nekad ukrašavan palmetama, viticama, katkad ugao-nim rozetama, ostao je gladak, jednostavan, bez ukrasa.

Klesari bihačke klesarske radionice poznavali su taj tip nadgrobne ploče jer su prema njoj načinili shemu vlastitog načina ukrašavanja. Rub ploče koristio se za natpis, a ploči iz Borovca dodana je čak i natpisna ploča.¹⁶ Na uglove ploča Farkašića, Rebrovića i Kobasića smještena je, pomalo nespretno, rozeta koja ometa čitanje teksta. Jesu li se rozete nalazile i na borovačkoj ploči, zbog nedostataka dijelova nije moguće ustanoviti. Gornji dio ploče koristio se za smještaj grbovnog znaka, a rub štita nastavljao se u dekorativne vitice s biljnim motivima u završecima. Vitičasti je uzorak vjerojatno preuzet iz neke tiskane knjige. One su u to vrijeme u svojim ornamentalnim okvirima i inicijalima donosile obilje dekorativnih elemenata. Primjerice, u *Cronica Hungarorum* Johanna de Thwrocza, tiskanoj u Augsburgu 1488. godine, na fol. 147. prikazan je kralj Matija Korvin, uz tekst koji započinje inicijalom slova C. Unutar slova smještena je vitica s trolatičnim završecima. Slovo C oblikovano je s klinastim rubovima, slično borovačkom ulomku nadgrobne ploče.¹⁷ (sl.7.)

Nadgrobne ploče bihačke klesarske radionice nađene su u franjevačkim crkvama kao što su one u Dvorišću,¹⁸ Cetinu, Bihaću, Slunju i Zrinu. Možda je u ovom primjeru riječ o redovničkoj klesarskoj radionici osnovanoj u Bihaću. Sačuvane ploče dokazuju da su klesari bili relativno pismeni i da su usvojili određenu kvalitetu obrade kamena. Radionica je mogla s nekoliko klesarskih majstora i pomoćnika udovoljiti potrebama plemićkih obitelji čiji su članovi, obavljajući vojničku službu bili u stalnoj životnoj opasnosti. Stoga su često još za života dali izraditi ploču "za sebe i svoje potomstvo" (ploče Ivana i Gašpara Kobasića, Petra Rebrovića, Luke Cvitkovića i dr.).

Ulomak ploče iz Borovca uklapa se u tu skupinu nadgrobnih spomenika. U donji medaljon, čiji je ostatak sačuvan, vjerojatno je bila smještena palmeta, a vitica gornjeg lilijsana nastavljala se u okvir grbovnog štita u koji su bili smješteni obiteljski heraldički simboli. Promatrajući slova rubnog natpisa ploče Ivana i Gašpara Kobasića, primjećujemo sličnost sa slovima borovačke ploče: vrlo zaobljeno slovo O, slovo M s ukriženim i unutarnjim kracima, R s malenom glavicom i dugim kosim krakom, slovo A poklopljeno crticom i slovo S (u prezimenu CHOBASICH) "izlomljeno u drugom dijelu".¹⁹ Usporedbom ploča zapažaju se još neke istovjetnosti. Izbrzdane vitice, jednaka obrada cvjetova lilijsana i već spomenuta sličnost slova u natpisu upućuju na istoga klesarskog majstora.

Čitajući na ploči iz Borovca prezime velikaša kao .ERISLO, nužno nam se nameće prezime BERISLO (latinski oblik *Berislo*, mađarski *Berisló*, hrvatski *Berislavić*). U hrvatskoj povijesti najznamenitiji Berislavić bio je Petar (1475.-1520.), hrvatski ban od 1513. do 1520. godine, vesprinski biskup od 1509. godine i neumorni branitelj južnih granica Hrvatske od turske najezde. Drugi Berislavić bio je Franjo (?-1517.), s pridjevkom Grabarski, posjednik velikih naslijeđenih imanja u Požeškoj i Vukovarskoj županiji. Bio je unuk vranskog priora Benedikta Grabarskog. Imenovan je jajačkim banom, ali mu je taj položaj oduzet 1496. i ponovno vraćen 1499. godine. Banske časti odrekao se 1503.

godine. Sudjelovao je 1513. godine u bici kod Dubice, gdje je pobijedena turska vojska. Druga mu je žena bila Barbara Frankopan (umrla 1504.), udovica despota Vuka Brankovića (umro 1485.), koja mu je donijela u miraz utvrdu Bijela stijena (danas istoimeno selo na cesti između Lipika i Okučana) s pripadajućim dobrima. Zadužbina Franje Berislavića Grabarskog bio je neka-danšnji samostan Male braće u Dvorišću. S prvom ženom Franjo je imao sinove Ivana i Stjepana koji su umrli prije njega.²⁰ Umro je u drugoj polovici 1517. godine. To potvrđuje pismo Petra Berislavića od 14. lipnja 1517. godine, koje se čuva u arhivu Zagrebačkog kaptola. Ono svjedoči o sastanku s Franjom Berislavićem i Nikolom Zrinskim u gradu Zrinu. Njih trojica dogovarali su se o postavljanju straža na granici radi zaštite od turskih upada, kao i o prikupljanju sredstava za njihovo uzdržavanje.²¹

Franjo Berislavić Grabarski vjerojatno je ugovorom ili darovnicom zadužio franjevece da ga pokopaju u svojoj crkvi i da mu postave nadgrobnu ploču. Ploča je kasnije razbijena, ali je nasreću, do nas dospio njezin ulomak. U njezinu zaglavlju vjerojatno se nalazio grb Berislavića Grabarskih (sl. 8.). Sastojao se od štita okomito podijeljenoga na dva polja. U lijevom polju (heraldički desnomo) nalazile su se tri ulijevo ukošene grede. U desnom polju (heraldički lijevomo) nalazile su se dvije ukrižene strijelice šiljcima okrenute prema dolje.²²

U zaključku valja još jedanput naglasiti da je sačuvani ulomak dio nadgrobne ploče Franje Berislavića Grabarskog koji je pokopan 1517. godine u samostanskoj crkvi Male braće u Dvorišću. Ploču je izradio klesar bihačke radionice koji je ujedno autor nadgrobne ploče Ivana i Gašpara Kobasića iz 1523. godine, a vjerojatno i ploče Petra Rebrovića. Taj se majstor razlikovao od ostalih klesara po primjeni dekorativne kapitale u natpisima, kao i po likovnoj koncepciji nadgrobni ploča. Grbu kao temeljnoj oznaci staleškog položaja pokojnika prepletenim je vrpčastim uzorkom i biljnim motivima dao novi likovni izraz. Istina, taj je izraz sadržajem i izvedbom nešto skromniji, ali je cjelovit, pregledan i dopadljiv.

Potrebno je još odgovoriti na pitanje jesu li spomenute ploče renesansne ili nisu? Nastale su u 16. stoljeću tijekom približno četiri desetljeća. Tragom teksta Ljube Karamana,²³ nadgrobne ploče bihačke klesarske radionice mogu se smatrati proizvodima periferijske sredine koja "prima pobude iz više strana, usvaja ih i prerađuje, razvijajući samostalnu umjetničku djelatnost na vlastitu tlu". One nemaju značajke renesansnog stila, već na osnovi svojega skromnog izraza pripadaju prijelaznome ili mješovitom stilu. To dokazuje i najmlađa ploča u skupini od devet bihačkih nadgrobni spomenika. Pripadala je nekom Jurju, nastala je 1560. godine, a grbovni prikaz izrađen je u stilu gotičke tradicije. Zbog ratnih zbivanja sudbonosnih za povijest ovog kraja djelatnost klesarske radionice je prestala, a njezin je razvoj prekinut. Sačuvane nadgrobne ploče, među koje se ubraja i ulomak ploče iz Borovca, svjedoče o osebnosti

sl.5. Nadgrobna ploča Petra Rebrovića, nekada u Bihaću, 1531. - 1551., Zemaljski muzej Sarajevo

sl.6. Nadgrobna ploča Nikole III. Zrinskog, nekad u crkvi sv. Marije Magdalene pod Zrinom, 1543., Franjevački samostan u Kostajnici

vačke provincije sv. Ćirila i Metoda, katalog izložbe, Zagreb, 2000., slika ploče na str. 186.; str. 355., kat. br. 363

13 Horvat, Zorislav, n. dj., 1996., str.91.

14 Horvat, Zorislav, *O sakralnom graditeljstvu u Slunju i okolici u srednjem vijeku*, Mostovi, časopis Slunjskog dekanata, Zagreb, 1995., str. 238.

15 Mikó, Árpád, *Jagelló-kori reneszánsz sarkveinkr. I / O našim renesansnim nadgrobni pločama iz vremena Jagelovića*, Ars Hungarica, 1986./1, str. 97.-113.

16 Zorislav Horvat navodi da "pojavu natpisne ploče treba smatrati renesansnom osobinom", Horvat, Zorislav, n. dj., 1996., str. 91.

17 Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458-1541, Schallaburg, 1982.; Wien, 1982., str. 207.-208., kat. br. 89 b

18 Za bližu oznaku lokaliteta Dvorišće, odnosno samostana Male braće, može poslužiti i navod Zorislava Horvata da se u blizini Bile stine spominju "dvije crkvice, tj. ruševine . . . jedne istočno a druge zapadno od Budimilć Sela: po svojoj prilici kod jedne od njih

sl.7. Inicijal C iz Ugarske kronike Ivana
Thüröczyja, Augsburg, 1488., fol.147

sl.8. Grb Berislavića Grabarskih, prema I.
Bojničiću

bio je franjevački samostan".
Horvat, Zorislav, n. dj., 2000., str.
176.

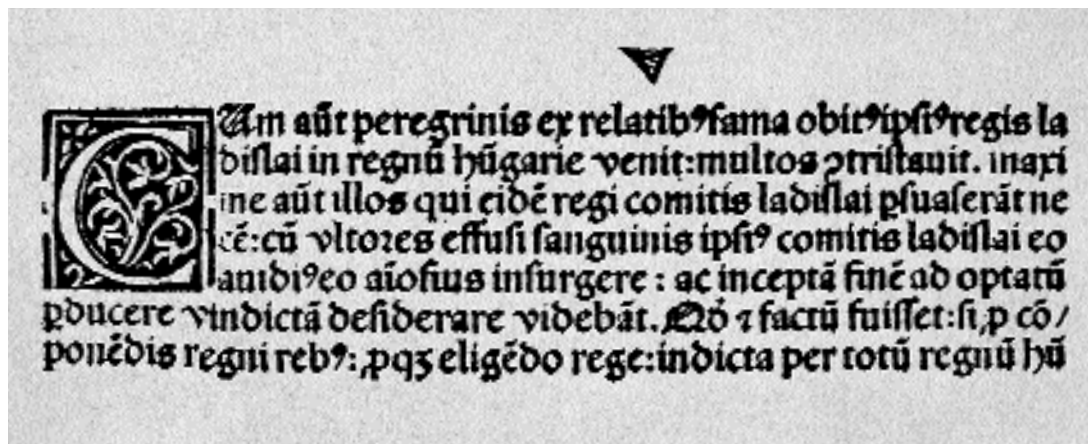
19 Vego, Marko, n. dj., str. 262.

20 *Enciklopedija Jugoslavije I*,
Leksikografski zavod "Miroslav
Krleža", Zagreb, 1980., str. 603. i
694.

21 Mirnik, Ivan, *Srebra Nikole
Zrinskog, Gvozđanski rudnici i kovni-
ca novca*, Društvo povjesničara
umjetnosti Hrvatske, knj. LVI.,
Zagreb, 1992., str. 17.

22 Bojničić, Ivan, *Der Adel von
Kroatien und Slavonien, J. Siebmacher's
grosses und allgemeines Wappenbuch*,
IV, 13, Nürnberg, 1899., str. 16.,
tabla 11.

23 Karaman, Ljubo, *Problemi perifer-
ijske umjetnosti*, II. izd., Društvo
historičara umjetnosti NR
Hrvatske, Zagreb, 2001., str. 13.

zanimljivoj djelatnosti klesarske radionice u Bihaću.

Na kraju ovog prikaza zahvaljujem Ladi Prister i
Zorislavu Horvatu što su me upozorili na noviju stručnu
literaturu, a Zori Gajski jer mi je omogućila pristup
muzejskoj knjižnici Hrvatskoga povijesnog muzeja.

Primljeno: 2. travnja 2004

FRAGMENT FROM THE TOMBSTONE OF FRANJO BERISLAVIĆ GRABARSKI

On the basis of the inscription, the date of death and the
location where it was discovered, the fragment of the
tombstone from Borovac has been identified as a part of
the tombstone of the Slavonian magnate Franjo Berislavić
Grabarski (? - 1717).

According to the way it was decorated, the fragment has
been attributed (Z. Horvat) to the work of a stonemason's
workshop in Bihać. The authoress concludes that this could
have been the workshop of the Franciscan order that sup-
plied dressed stone for Franciscan churches. From the
inscription made with a decorative capital and the visual
concept of decorating tombstones, the authoress recog-
nised the work of the stonemason that carved two other
tombstones apart from the one found in Borovac. As was
pointed out by Professor Ljubo Karaman, the tombstones
from the stonemason's workshop in Bihać have no traces
of Renaissance style, but rather hold the features of a tran-
sitional or mixed style of a given peripheral milieu.